

за яких обставин, яким чином і якими методами воно здійснювалося, його тривалість, фізичні або психологічні наслідки, тощо».

Враховуючи міжнародно-правовий характер та досвід протидії катуванням, з метою повного та об'єктивного встановлення ознак цього ганебного явища, видається доцільним запропонувати внести зміни до ст. 127 КК України та уточнити поняття катування, під яким розуміти: умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побиттів, мучення або інших насильницьких дій чи бездіяльності з метою примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання, або з метою покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним або іншою особою чи у скоєнні яких він або інша особа підозрюється, а також з метою залякування чи дискримінації його або інших осіб.

О. В. Дубович,

аспірантка Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ПРО ДЕЯКІ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ТА РИСИ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ БЕЗ ВИЗНАЧЕНОГО МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ

1. Морально-психологічні особливості характеризують змістовну сторону особи, внутрішній світ людини, яка порушила кримінальний закон (потрібно-мотиваційні й ціннісно-нормативні властивості, соціально значущі риси характеру, емоційно-вольові якості та ін.). З кожним роком, проведеним на вулиці, процеси морально-психологічного занепаду бездомних правопорушників відбуваються майже у геометричній прогресії. Отже, особа злочинця без визначеного місця проживання за своїми морально-психологічними властивостями в цілому різко відрізняється як від законслухняних громадян, так і від основної маси правопорушників.

2. Характерною загальною рисою даної категорії осіб є соціальна дезадаптація, тобто нездатність сприймати соціально значущі норми. Тобто вони слабо «реагують» на суспільні норми поведінки, замість цього оцінюючи ситуацію, виходять з особистих уявлень і бажань. Наше дослідження підтвердило, що основними потребами бездомних правопорушників є такі: 1) потреба, пов'язана із задоволенням почуття голоду, спраги, алкогольної, наркотичної, тютюнової та ін. залежності. Звіди, зокрема, пояснюється жорсткий переділ серед маргіналів тери-

торії смітників, вокзалів, ринків, вуличних торговельних точок та кафе, міських вулиць тощо, тобто тих місць, які виступають ймовірним «джерелом» харчування таких осіб; 2) потреба у відшуканні й зайнятті кращого місця для відпочинку, укриття від непогоди, холоду та ін.; 3) сексуальна потреба, що нерідко набуває збоченого характеру, що зумовлюється нерозбірливістю у статевих зв'язках, застосуванням насильства до статевих партнерів, різними перверсіями сексуальної сфери та ін.); 4) потреба у виході агресії й у такий спосіб у самоствердженні. Це спостерігається, зокрема, в установленні певної ієрархії у взаємовідносинах між бездомними особами, де вагомим аргументом виступає насильство. Що стосується потреб таких осіб у пізнанні, самовихованні, реалізації творчої діяльності, то вони не займають скільки-небудь помітного місця в їх «піраміді потреб».

2. За результатами монографічного дослідження бездомних правопорушників можна зробити висновок, що шкала їх цінностей представлена такими компонентами, як: матеріально забезпечене життя; сите життя (що у певній мірі є одним із проявів матеріальної забезпеченості людини); турбота і кохання; свобода, що виявляється у незалежності у власних судженнях і вчинках; спілкування з іншими людьми; здоров'я. Як бачимо, ціннісній сфері особи правопорушники властиві всі ті ціннісні складники, що присутні й в особі будь-якої іншої людини. Проте всі вони мають нібито спотворений характер, наділяються специфічним змістом, звужуючись до примітивізму та не підкріплюючись конкретними діями задля їх досягнення.

3. Важливішим складником морально-психологічного обліку будь-якої особи є нормативно-правова складова, яка, образно кажучи, виступає тим стрижнем, на якому тримається правосвідомість людини. Характерною особистісною рисою особи правопорушника без визначеного місця проживання є глибока, як правило, незворотна деформація не лише моральних, а й правових установок й орієнтацій. Безпомилково можна стверджувати, що всі бомжі без виключення добре обізнані з приписами чинного кримінального законодавства, якими охороняється життя й здоров'я людини, чужа власність, громадський порядок та громадська безпека, засади моральності та ін., а так само із несприятливими наслідками порушення цих нормативних приписів та моральним осудом за подібні вчинки. Нерідко й самі бездомні неодноразово ставили жертвами різних насильницьких, корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, проте, у свою чергу, вчиняючи злочини, вони діяли всупереч наявному в них життєвому досвіду. Таким чином, все це лише підкреслює збитковість та деформацію правосвідомості таких осіб. Напевно, в більшості випадків у правопорушників без визначеного місця проживання може йтися про правовий нігілізм.

4. Стосовно емоційно-вольової сфери злочинців без визначеного місця проживання в експертних психолого-психіатричних висновках (якщо такі дослідження проводилися) відмічалися, зокрема, низький контроль над емоціями,

нездатність виразити їх у соціально-припустимій формі, імпульсивність потягів та дій. Крім того, експертами підкреслювалися озлобленість таких осіб, почуття занепокоєння, настороженості та напруженості, дратівливості у поєднанні із підвищеною втомлюваністю та апатією. В цілому процеси збудження превалюють над процесами стримування емоцій й миттєвих бажань, агресивні спалахи можуть супроводжуватися жорстокістю стосовно оточуючих. У поведінці знаходять відбиття егоцентрична спрямованість мотивації, суперечлива структура самооцінки, що поєднуються з невпевненістю в собі, конфліктністю у сфері міжособистісних контактів, а так само низький рівень емпатії, зниження почуття співпереживання, розуміння іншої людини. Відмічається схильність до перепадів настрою, що напряму може залежати від задоволення потреби в алкоголі, наркотиках, інших стимулюючих препаратах. Емоційні прояви дисгармонійні, характеризуються парадоксальністю, відчуженістю, незрілістю, поєднанням підвищеної чутливості та емоційної холодності. Вольові прояви є односторонніми, нерідко відбивають егоцентричне спрямування особи із одночасною концентрацією на внутрішніх переживаннях за незначними зовнішніми подразниками. Напевно, знайдеться небагато злочинців інших категорій, морально-психологічна сфера яких наближувалася до такої критичної точки свого існування у розумінні «людська особистість». Фактично ці особи перебувають певний час у процесі її розпаду. У кожного з них своя тривалість цього процесу. Для когось вона дорівнюється кільком рокам, проведеним на вулиці, для інших – кілька десятиліть.

5. Образ маргінала був би неповним без характеристики психічних аномалій, що зустрічаються у таких людей, включаючи правопорушників. Психічні розлади здатні справити помітний вплив на поведінку людини. У 78,32% (!) маргіналів, стосовно яких проводилося відповідне експертне дослідження, виявлено психічні аномалії, які в цілому не виключали осудності. З них у 2,44% констатовано обмежену осудність.

Результати експертних досліджень свідчать, що на першому місці серед правопорушників без визначеного місця проживання поширені психічні розлади й розлади поведінки, пов'язані (спричинені) вживанням психоактивних речовин, до яких відносять алкогольні напої та наркотичні засоби (рубрика F1 МКХ-10). У групі обстежених спеціалістами осіб питома вага цих аномалій складає близько 85%¹¹. Наступною за частотою поширеності у правопорушників без визначеного місця проживання виявилися так звані розлади особи й поведінки в зрілому віці (рубрика F6 МКХ-10). На частку цих бездомних злочинців, в яких спостерігаються розлади, віднесені до рубрики F 6, припадає майже 10% від обстежених спеціалістами осіб, які мають відхилення від норми.

¹¹ Відомості наводяться за діагнозом основного психічного розладу. Проте одночасно в деяких осіб констатовувалася наявність декількох психічних відхилень.

Спеціалістами у винних осіб констатовані й випадки розумової відсталості (рубрика F7 МКХ-10), яка є уродженою або виникає як недорозвиток психічних функцій особи у перші роки життя. Як основний психічний розлад вона відмічена у майже 3% бездомних злочинців. Можемо припустити, що ступінь цієї розумової відсталості з роками в осіб, що ведуть подібний спосіб життя, лише заглиблюється, набуваючи тяжких клінічних проявів. Проте ця психічна аномалія могла мати місце поряд з іншими психічними аномаліями, відміченими як основне психічне захворювання. У свою чергу, на органічні, включаючи симптоматичні, психічні розлади (рубрика F0 МКХ-10) та інші види психічних вад припадає близько 2% обстежених осіб.

Надання морально-психологічної характеристики особи злочинця без визначеного місця проживання зумовлюється, по-перше, необхідністю розв'язання завдань типологізації бездомних злочинців у наукових і практичних цілях, по-друге, поясненням детермінації злочинної поведінки, по-третє, актуальністю розробки ефективних заходів запобігання злочинам осіб без визначеного місця проживання.

М. О. Єльнікова,

аспірантка кафедри конституційного права
України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ДЖЕРЕЛ

Право на доступ до інформації є одним із основоположних прав людини і громадянина, вираженням демократичної політичної системи українського суспільства. Інформація виступає «киснем демократії», а засоби масової інформації стають посередником діалогу між владою і громадянами, а «...без вільної преси демократія не можлива». Для вільного здійснення журналістської діяльності та дотримання громадських прав у питаннях, що становлять суспільний інтерес, важливого значення набуває захист ними джерел інформації.

Журналісти виконують свої професійні обов'язки, володіючи переважно тими ж конституційними правами і свободами, які належать всім без винятку, зокрема, правом на свободу слова та правом на доступ до інформації. Одне з не багатьох унікальних прав, що мають журналісти та не мають інші громадяни, – це право зберігати в таємниці ім'я особи, яка надала інформацію. Його називають правом на захист журналістських джерел чи правом на таємницю журналістських джерел.

Захист джерел інформації встановлюється в Україні на законодавчому рівні, що є дуже важливим для суспільства, адже сприяє можливості донесення до-